

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ З ХАРАКТЕРИСТИКИ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ****COMPARATIVE ANALYSIS OF DOCTRINAL APPROACHES ON THE CHARACTERISTICS
OF TRANSNATIONAL CRIMINAL ORGANIZATIONS**

Шульга В.О., д.філос., асистент кафедри міжнародного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**Ковтуненко С.Р., студент II курсу факультету слідчої
та детективної діяльності**
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У цій статті визначено наукові підходи з характеристики транснаціональних злочинних організацій. Указано поняття транснаціональної злочинної організації як структурно оформленої групи в складі трьох і більше осіб, що існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів, для того, щоб одержати, прямо або посередньо, фінансову або іншу матеріальну вигоду, яке закріплене у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Окреслено, що серед науковців існує думка щодо необхідності розподілу цих структур на 2 види, відповідно до видів злочинних об'єднань, сформульованих у національному законодавстві. Проте через невідповідність ознак організованої групи особливостям транснаціональних злочинних організацій немає потреби розподіляти останні на види.

Названо та детально охарактеризовано основні ознаки транснаціональних злочинних організацій: стійкість, ієрархічність ролей та функцій, наявність лідера, спеціальна мета (надприбутковість), чисельність, обмежене членство, високий рівень латентності, наявність корумпованих зв'язків, територіальна монополія, спосіб ведення діяльності. Також окремим різновидам організацій у певних сферах діяльності можуть бути притаманні додаткові ознаки. Крім того, транснаціональні злочинні організації мають специфічні риси в побудові системи. Елементами структури цих угруповань є безпосередні виконавці, середня ланка та керівники, які значно відрізняються від злочинців інших рівнів.

Транснаціональні злочинні організації мають декілька моделей структурної організації, з яких найбільш традиційними є мережева та корпоративна. Остання є подібною до легальних структур за деякими ознаками. Через це у статті було здійснено розмежування транснаціональних злочинних організацій з транснаціональними корпораціями за критеріями порушення закону, засобів, які використовують для виходу на ринки, застосування корупції та насильства, гаданого ризику та способу заробітку.

Проте однією із найважливіших проблем характеристики транснаціональних злочинних організацій вітчизняними науковцями є відсутність системності та упорядкування. Через що створюється невизначеність та хаотичність у нових дослідженнях.

Ключові слова: транснаціональні злочинні організації, ТЗО, Конвенція, ознаки, структура, види, учасники.

In this scientific article, the authors have identified scientific approaches to the characterization of transnational criminal organisations. The term of a transnational criminal organisations is defined as a structurally designed group of three or more persons, existing for a certain period of time and acting in concert with the purpose of committing one or more serious crimes, in order to obtain, directly or indirectly, financial or other material benefits, which are enshrined in the UN Convention against Transnational Organized Crime. It is outlined that among scientists there is an opinion on the necessary to divide these structures into 2 types, in accordance with the types of criminal associations formulated in national legislation. However, due to the non-compliance between the characteristics of an organized group and the characteristics of transnational criminal organizations, there is no need to distribute the latter into such species.

The authors of the article named and described in detail the main features of transnational criminal organizations: stability, hierarchical roles and functions, the leader, a special purpose (outperformance), the number of organization, limited membership, a high level of latency, the presence of corruption links, territorial monopoly, the way of conducting activities. Also, certain types of organizations in certain areas of activity may have additional features. In addition, transnational criminal organizations have specific features in the construction of the system. Elements of the structure of these groups are direct performers, the midlevel and leaders, which are significantly different from criminals of other levels.

Transnational criminal organizations have several models of structural organization, of which the most traditional are network and corporate. The latter is similar to legal structures by certain signs. Because of this, a distinction was made between transnational criminal organizations and transnational corporations according to the criteria of violation of the law, the means used to enter markets, the use of corruption and violence, the perceived risk and the ways to earn money.

However, one of the most important problems of characterizing transnational criminal organizations by Ukrainian scientists is the lack of consistency and arrangement. This creates uncertainty and chaos in new researches.

Key words: transnational criminal organizations, TCO, Convention, features, structure, types, participants.

Постановка проблеми. На початку XXI століття процеси глобалізації та поглиблення міждержавних відносин розвиваються посиленими темпами. Це явище має як позитивні, так і негативні наслідки. Ще на початку століття експерти ЦРУ у своїй доповіді зазначали можливі прояви останніх: «Кримінальні організації та мережі будуть розширювати масштаби та мету своєї діяльності. Вони корумпуюватимуть лідерів нестабільних, економічно слабких держав, встановлять контроль за банками і підприємствами, які знаходяться в скрутному становищі, співпрацюватимуть з повстанськими політичними рухами для контролю над значними регіонами. Вони отримуватимуть свої прибутки від наркотрафіку, незаконного перевезення людей, торгівлі жінками та дітьми, торгівлі токсичними матеріалами, зброєю та військовими технологіями, фінансових афер та рекету» [9, с. 61].

За поточними даними з досліджень різних експертів рівень доходів таких кримінальних організацій може сягати 20% від ВВП держав, а в бідних країнах де відсутні сталі інститути – навіть більше. Ця проблема не минула і Україну, тому, на нашу думку, порівняння наукових підходів щодо визначення ознак транснаціональних злочинних організацій є необхідним.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження зазначеного питання особливо активізувались впродовж останнього десятиліття. Протягом цього часу його вивченням займалися Кулик І. Я., Жаровська Г. П., Хороновський О. І., Спринцев П. С., Бусол О. Ю., Полянська В. С., Краснов О., Попко В. В., Леган І. М. та інші. Кожен із них зробив значний внесок у визначення та запобігання транснаціональній організованій злочинності. Однак дослідники здебільшого розглядали лише окремі ознаки, аспекти чи види діяльності злочинних організацій.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення ознак транснаціональних злочинних організацій, які визначені у науковій літературі та відокремлення їх від інших видів міжнародних організацій.

Виклад основного матеріалу. Транснаціональна злочинна організація (далі – ТЗО) – суспільно небезпечна організація, діяльність якої виходить за межі однієї держави. З метою запобігання та протидії цим структурам 15 листопада 2000 року було прийнято Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (далі – Конвенція). ТЗО Конвенція визначає як структурно оформлену групу в складі трьох чи більше осіб, яка існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів, для того, щоб одержати, прямо або посередньо, фінансову або іншу матеріальну вигоду [5]. Деякі науковці, спираючись на національне кримінальне законодавство, вважають за необхідне диференціацію ТЗО на 2 рівні. Перший рівень, який відповідає організованій групі за вітчизняним правом, є елементарним за структурою і сформований з лідера і кількох виконавців. Ними вчиняються злочини без попередньої підготовки і рівень професіоналізму та чисельність цієї групи є невисокими. Другий рівень складають угруповання, що відповідають злочинним організаціям. Вони мають стійку ієрархічну структуру, більшу чисельність, високий професіоналізм та значні корупційні зв'язки [10, с. 185].

Попри те, що виокремлення ТЗО на окремі рівні можливе і відповідає Конвенції, ми не можемо погодитись з необхідністю такої диференціації. По-перше, навіть вітчизняні дослідники не завжди згодні з виокремленням злочинної організації як окремого виду об'єднання для вчинення кримінальних правопорушень [4, с. 81]. По-друге, ознаки угруповань першого рівня не відповідають вимогам ТЗО.

До ознак, які притаманні кожній ТЗО відносимо такі:

- Стійкість – можливість протистояти внутрішнім (певні проблеми всередині організації, зокрема – невизнання лідера) та зовнішнім (вплив органів державної влади) дестабілізуючим чинникам, забезпечувати свою функціональність та стабільність [10, с. 186];
- Ієрархічність – характер взаємин всередині угруповання, що будується на принципі підпорядкованості та дотриманні дисципліни [10, с. 186];
- Розподіл ролей та функцій – полягає у розподілі обов'язків між учасниками ТЗО який визначає їхню структуру [10, с. 186];
- Наявність одноособового лідера чи колегіального органу керівництва [6];
- Спеціальна мета (надприбутковість) – вчинення злочину певного виду, що розрахований на отримання значних прибутків в короткі строки [10, с. 186];
- Чисельність – як правило, до ТЗО належить велика кількість людей. Проте, бажання отримати надприбутки за короткі строки і велика чисельність може стати причиною викривлення їх діяльності [3, с. 181];
- «Ексклюзивне» або обмежене членство – ТЗО є структурами закритого типу. Членство може бути засноване на етичній основі, спорідненості чи на спеціальному вмінні особи, яке є потрібним для організації. Крім того, для набуття членства у таких організаціях може бути необхідним поручитель, який вже є членом ТЗО і займає в ній вище положення. Також застосовуються випробування, за якими в окремих випадках настає період учнівства. Такі дії при входженні до групи використовуються з метою отримання довіри, після здобуття якої іноді проходить обряд посвячення. Ці заходи унеможливають проникнення в ряди структури працівників правоохоронних органів та інших «чужинців» [3, с. 181];
- Наявність корумпованих зв'язків – ТЗО корумпують правоохоронців, інших посадових осіб органів публічної влади. Причому як національних, так і іноземних, з метою отримання певних переваг та можливості вести злочинну діяльність [10, с. 188];
- Високий рівень латентності – полягає у непомітності суб'єктів злочинів. Вона досягається завдяки особливостям,

що притаманні особам, які вчиняють транснаціональні злочини: значний рівень інтелектуального розвитку та певні професійні знання, що дозволяють належним чином спланувати свою діяльність та досить високий соціальний статус [10, с. 187];

- Територіальна монополія – прагнення до повного управління на окремих територіях чи сферах діяльності, що тягне за собою необхідність до розширення сфери контролю та нетерпимість до конкуренції [3, с. 182];
- Спосіб ведення злочинної діяльності – доволі сильно відрізняється від традиційних способів діяльності національних злочинних організацій. Попри те, що ТЗО також прагнуть абсолютної влади та не терплять конкуренції вони не йдуть на пряму конфронтацію з іншими ТЗО. Замість прямого протистояння вони домовляються, що часом призводить до встановлення альянсів. Ці стратегічні союзи дозволяють співпрацювати організаціям, що тягне за собою розростання їх діяльності через розширення можливостей, яких поодиночки вони не мали. Проте, такі відносини між ТЗО зустрічаються не так часто як співпраця з терористами, легальними промисловими групами, урядами окремих країн [3, с. 181].

У контексті співпраці також важливим є співробітництво та проникнення ТЗО в легальний бізнес. Вживають вони ці заходи з двох різних причин. По-перше, створення власних комерційних структур чи використання уже наявних дозволяє уникнути надмірного соціального контролю. Крім того, це є прекрасним засобом для відмивання та легалізації прибутків, здобутих злочинним шляхом. По-друге, кримінальними аналітиками відслідковується динаміка транснаціонального економічно-промислового шпигунства. Цей вид кримінальної діяльності полягає у розвідуванні комерційних таємниць, розробок та технологій задля руйнування легальних структур з метою звільнення ніші для власної криміналізованої економічної діяльності [3, с. 182-183].

Окреслені ознаки є загальними для всіх ТЗО. Проте, існують інші особливості, які виділяють науковці. Зокрема, це наявність фінансових ресурсів, власної служби безпеки та інші [10, с. 188]. Ці риси можуть бути як факультативними, так і обов'язковими для ТЗО, діяльність яких спрямована на певну сферу.

За видами ТЗО розділяють на: основну групу традиційних транснаціональних злочинних організацій (китайські триади, японська якудза, колумбійські наркокартелі), групу малих транснаціональних злочинних організацій (вони мають меншу чисельність та масштаби, такими є злочинні групи в Панамі, Пуерто-Ріко, Домініканській Республіці), та транснаціональні терористичні групи (Револьюційні збройні сили Колумбії, Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі, північно-кавказькі злочинні формування) [3, с. 180] [7, с. 62].

Крім цих ознак виділяють певні особливості у структурі ТЗО. Так, науковці поділяють членів ТЗО на: безпосередніх виконавців, осіб, які виконують організаційно-допоміжні функції (середня ланка) та осіб, що очолюють та здійснюють організаційно-управлінські функції (лідер або керівники) [8, с. 318].

Лідер – центральна особа у ТЗО. Його наявність передбачена через необхідність у координації та управлінні людьми, які виконують злочинну діяльність. Науковці зазначають, що керівники таких організацій мають специфічні психологічні риси, які є основою для здійснення організаційських функцій. Серед особливостей таких осіб виділяють наявність кримінального досвіду, розвинені фізичні дані, схильність до ризику та вміння приймати швидкі рішення у складних ситуаціях, особисті розумові здібності, підприємницький хист. Спеціальні дослідження зазначають, що керівниками переважно є одружені особи чоловічої статі віком від 30 до 50 років. Доволі часто вони є представниками корпоративного сектору економіки, де наявні значні прибутки. Крім того, теорія щодо визнання наявності освіти як антикриміногенного фактору, яка існувала раніше, зараз є хибною, зважаючи на те, що високий успішний рівень та професіоналізм у певних сферах (найчастіше – юриспруденція та економіка) не заважають, а навпаки – полегшують

здійснення протиправної діяльності. Визначають 2 види лідерів: неформальні, тобто член структури, який прийняв на себе значно більшу відповідальність, який впливає на інших членів групи різними методами та формальний – носій адміністративної влади [7, с. 110] [8, с. 318-319].

Дослідники стверджують, що лідер виконує низку функцій. Організаторська полягає у керівництві та упорядкуванні діяльності, підготовці, вчиненні транснаціонального злочину. Управлінська – організація безпеки членів ТЗО. Кадрова – підбір нових членів та їх навчання. Інформаційна – збір та аналіз відомостей лідером. Може реалізовуватись шляхом збирання фактів щодо членів організації, так і підтриманням зв'язків з органами публічної влади. Фінансова – стосується всіх дій, пов'язаних з доходами групи, а саме – їх облік, розподіл та зберігання. Нормативно – ідеологічна означає встановлення системи та єдності поглядів усередині структури, створенні норм і заборон. Дисциплінарна – це вирішення спорів і конфліктів групи та призначення покарання за порушення правил. Стратегічна реалізується шляхом розроблення нових планів та ідей, які виконуватимуть члени організації [7, с. 111-112] [8, с. 318-319].

Особи, що виконують організаторсько-допоміжні функції (представники середньої ланки) це, переважно, чоловіки віком від 25 до 40 років, які є дипломованими юристами, економістами чи мають вищу технічну освіту. Науковці серед них вирізняють радників, учасників, які забезпечують безпеку та осіб, які сприяють діяльності. Радники є експертами у економічній сфері. Вони можуть не знати кого консулюють або навпаки – в повному обсязі використовувати свої зв'язки з працівниками правоохоронних органів задля отримання інформації, яку неможливо здобути легальним шляхом. Особи, які забезпечують безпеку ТЗО, здійснюють розвідувальну діяльність та компрометують працівників силових структур. Нерідко такими особами є колишні працівники правоохоронних органів, які знають основи оперативної та слідчої діяльності і розуміють яким чином уникнути кримінальної відповідальності. Особи, які сприяють ТЗО, але не беруть участі у здійсненні злочинів – корумповані працівники органів державної влади, юристи, адвокати та інші [8, с. 320-321].

Функції, які закріплені за членами ТЗО, що належать до середньої ланки це: розвідувальна і контррозвідувальна діяльність, підтримання корумпованих зв'язків, сприяння у діяльності об'єднання та прийняття окремих господарських рішень, які не потребують затвердження від лідера [8, с. 320].

Безпосередній виконавець – особа, на яку покладається вчинення злочину та здійснення інших функцій, зокрема – допоміжних. Ці індивіди іноді можуть не здогадуватися про злочинний характер своїх дій. Часто виконавцями є чоловіки з кримінальним досвідом, вміннями з вчинення і приховування злочинів, мають розвинені комунікативні здібності та нерідко володіють декількома мовами. Науковці стверджують, що такі учасники є старшими за віком у порівнянні з іншими категоріями злочинців, перебувають у шлюбі та не мають судимості. Зазвичай ці особи є фахівцями у галузі юриспруденції, економіки, державної служби, вони володіють широким колом як легальних так і нелегальних зв'язків, тому для такого виду злочинності набув поширення термін «білокомірцева злочинність». До складу ТЗО можуть входити колишні та чинні працівники органів публічної влади, зокрема – адвокати, правоохоронці, митники, судді, прикордонники, працівники фінансових установ та інші. Проте, для вчинення злочинів можуть залучатися і рецидивісти та особи, для яких злочинна діяльність є основним способом заробітку [7, с. 113] [8, с. 321-322].

Також є важливою структурна організація ТЗО. Виділяють декілька моделей, зокрема – патримоніальну, партнерства, але найбільш розповсюдженими та дослідженими є мережева і корпоративна. Мережева модель характеризується динамічністю, гнучкістю системи та відсутністю надмірної централізації, що сприяє її високому рівню адаптації. Відповідно до концептуальної моделі, запропонованої Президентською комісією США, мережеву модель

становить злочинна організація, що охоплює мережу найвпливовіших осіб, які обіймають високі посади у владних органах, виконавчих структурах держави або входять до олігархічної верхівки суспільства, які керують діяльністю безпосередніх виконавців [2, с. 53-54].

Натомість, корпоративна модель вирізняється жорстким централізованим управлінням, чим є схожою на способи організації державних управлінських структур. У цій системі передбачена складна вертикальна будова, елементи якої є паралельними державним або корпоративним структурам. У більшості ТЗО головною структурною одиницею є «сім'я». Для координації дій між «сім'ями» створюється спеціальна комісія, до якої входять найвпливовіші лідери структур, які пов'язані формальною угодою і фактично цей орган є вищою інстанцією для вирішення усіх питань. Крім основних управлінських ланок, структурними елементами ТЗО можуть бути різні штатні посади, які відповідають посадам начальника відділу кадрів, менеджера, начальника служби безпеки. Проте, надмірна бюрократизованість та централізованість веде до знищення організації у разі знешкодження її керівної верхівки [2, с. 51-53]. Але це не єдині ознаки, які ототожнюють ТЗО з легальними транснаціональними корпораціями (далі – ТНК), тому варто розглянути їх співвідношення детальніше [1] [2] [3].

Критерії	ТЗО	ТНК
Порушення закону	Можуть вкладатися або повноцінно займатися легальною діяльністю, проте вчинення злочинних діянь є їх визначальною ознакою.	Використовують ті чи інші економічні стимули з метою здобуття поставлених економічних цілей. Порушення закону в ході цього, є скоріше винятком, ніж загальним правилом.
Засоби, які використовують для виходу на ринки	Здобувають можливість провадити діяльність на території іноземної держави обхідними шляхами, уникаючи виявлення органами державної влади. Використовують гнучкість і плинність власних мережевих структур з метою нейтралізації діяльності правоохоронних органів.	Отримують дозвіл на ведення операцій на суверенних територіях держав напряду від їхніх урядів.
Застосування корупції та насильства	Застосовують постійно, переслідуючи різну мету: залякування та усунення конкурентів, правоохоронних органів та урядів. Крім того, використовують для підтримання дисципліни і порядку всередині організації. Також корупція використовується задля підтримання існування організації та відвернення соціального контролю (засіб захисту). Хабарі вважаються «вигідним інвестуванням» задля «справи» і використовуються частіше, ніж відкрите насильство.	Очевидно, що вони можуть вдаватися до таких протиправних дій, але це не є їх звичною діяльністю.
Гаданий ризик	У процесі реалізації справ організації бажають звести до мінімуму ризики за умови отримання максимально можливих прибутків.	Не готові йти навіть на мінімальні ризики, які приймають ТЗО.
Спосіб заробітку	Не лише збут нелегальних товарів, а і розкрадання.	Поставка легальних товарів.

Проте, однією із проблем легальної діяльності ТНК є відсутність належного правового регулювання, як на національному так і міжнародному рівнях.

Висновок. Отже, ТЗО є доволі поширеним та складними для виявлення організаціями. Аналізовані ознаки свідчать про їх надійність та складність розкриття через гнучкість та здатність до швидкої адаптації в різних умовах. Крім того усі описані риси складені на основі лише відомих та вже розкритих організацій, через що неможливо в повній мірі оцінити проблему наявної ситуації. Тому подальші дослідження та аналітика у цій сфері є необхідними.

Щодо національної правової доктрини можемо виділити неоцінений вклад кожного вітчизняного науковця, який здійснював дослідження з цього питання. Проте, доволі часто вчені вивчали лише окремі питання або поглиблено аналізували вузькоспеціалізовані напрями, через що деякі основні та першочергові проблеми залишилися без належного розгляду. Зокрема, немає єдності і у закріпленні терміна щодо об'єднання, яке вчиняє транснаціональні злочини. Так, у науковій літературі існують визначення як ТЗО, так і транснаціонального організованого злочинного угруповання (ТОЗУ), транснаціонального злочинного угруповання (ТЗУ), транснаціонального злочинного організованого угруповання (ТЗОУ). Через це необхідні подальші узагальнення та наукові роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еспринцев П. С. Проблеми боротьби з організованою транснаціональною злочинністю. Актуальні питання юриспруденції. Серія «Право і суспільство». 2021. № 6. С. 347–353.
2. Жаровська Г. П. Основні моделі транснаціональних злочинних організацій. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1 (15). С. 49–60.
3. Жаровська Г. П. Способи мінімізації ризиків кримінальної діяльності суб'єктами транснаціональної організованої злочинності. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. № 2 (1). С. 179–186.
4. Кислий А. М., Кузьмін С. А. До питання про зміст понять «організована група» та «злочинна організація» у теоретико-правовому аспекті. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 1 (32). С. 78–82.
5. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності: Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#o11.
6. Краснов О. Транснаціональна організована злочинність: риси та напрями протидії. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: юридичні науки. 2019. Вип. 3.
7. Леган І. М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності: монографія. Чернівці: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.
8. Полянська В. С. Кримінологічна характеристика учасників транснаціональних організованих злочинних угруповань економічної спрямованості. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 2 (16). С. 316–324.
9. Сідоров В. І., Здоровко С. Ф. Глобалізація економіки та транснаціональна організована злочинність. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2017. Вип. 6. С. 58–70.
10. Хороновський О. І. Структурні ознаки сучасних транснаціональних організованих злочинних угруповань, які функціонують на шкоду економічним інтересам держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 184–190.